

Емпіричні дослідження соціального інтелекту

Останнім часом проблеми функціонування психологічної служби та підготовки практичних психологів набули статусу пріоритетних в системі освіти. Потреба в підготовці кваліфікованих фахівців обумовлена, з одного боку, кардинальними змінами в українській освіті, оскільки в суспільстві з'явилися нові цінності: самоосвіта, самоменеджмент, самопроекування особистості, що в цілому сприяє самореалізації професіонала. З іншого боку, традиційно високими лишилися вимоги до практичних психологів, як спеціалістів, здатних в умовах дефіциту часу й інформації, швидко орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, ефективно розв'язуючи різноманітні проблеми.

На думку широкого наукового загалу (Андреєва Г., Бодальов О., Власова О., Ємельянов Ю., Каліна Н., Куніцина В., Лабунська В., Хрящова Н., Чепелева Н., Южанінова А. та ін.), психологи – це фахівці, професійна діяльність яких реалізується у сфері спілкування і багато в чому визначається ступенем сформованості спеціальних здібностей. Однією із таких здібностей виступає соціальний інтелект (далі – СІ). А ступінь розвитку СІ, в свою чергу, обумовлює особливу схильність до психологічної діяльності, формуючи специфічну професійну спрямованість: інтерес до людини як до предмету пізнання й перетворення. Ряд наукових робіт розкриває залежність між ефективністю праці практичних психологів та рівнем розвитку їхнього СІ, а от праць, які б детально характеризували особливості встановлення суб'єкт-суб'єктних стосунків особами з низьким та високим СІ доволі мало.

Зважаючи на це, протягом 2006-2012 рр. нами було проведено кілька досліджень, загальною *метою* яких виступало: вивчення взаємозв'язку особливостей прояву СІ та особистісних характеристик студентів-психологів та психологів-практиків. Нижче наводяться результати чотирьох з них.

Динаміка соціального інтелекту студентів-психологів

Вивчався СІ студентів-першокурсників різних років вступу до ВИШ.

Дослідження проводилось на першокурсниках психолого-педагогічного факультету ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка (120 осіб віком 16-17 років, серед них 17 хлопців та 103 дівчини), які вступали до ВИШ у 2004 р., 2007 р. та 2010 р. Діагностика здійснювалася за допомогою Методики дослідження СІ Дж.Гілфорда та М. Салліван (адаптація О.С. Михайлової (Альошиної)).

Отримані результати свідчать про поступове зниження показників СІ студентів. Виявлена негативна динаміка як показника загального рівня СІ, так і окремих його складових, зокрема:

- здатності передбачати наслідки поведінки інших людей, що свідчить про погіршення спроможності сучасних студентів адекватно визначати ставлення та взаємини людей на основі їх невербальної поведінки;

- здатності розуміти невербальні реакції, що вказує на виникнення у сучасних студентів ряду труднощів під час розрізнення міміки й поз;

- здатності розуміти вербальні реакції людей, а це значить, що сучасні студенти досить слабо орієнтуються у мовній експресії, що утруднює процес знаходження спільної мови з різними партнерами по спілкуванню;

- здатності розуміти логіку розвитку ситуації спілкування у мінливих умовах, а отже, у сучасних студентів падає рівень точності розпізнавання структури міжособистісної взаємодії в динаміці, що можливо, пояснюється їх неспроможністю до встановлення зв'язків між окремими елементами й цілісними формами невербальної поведінки.

Особливості комунікативної діяльності студентів-психологів з розвиненим соціальним інтелектом

В емпіричному дослідженні, спрямованому на вивчення особливостей міжособистісної взаємодії студентів з різними рівнями розвитку СІ, брало участь 200 осіб віком від 16 до 23 років. Це студенти I-VI курсів психолого-педагогічного факультету ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, спеціальність “Психологія. Соціальна психологія”.

Було застосовано батарею психодіагностичних методик, до якої увійшли: Методика дослідження СІ Дж.Гілфорда та М. Салліван (адаптація О.С.

Михайлової (Альошиної)), опитувальник “Шістнадцять особистісних факторів” Р. Кеттела (форма FPQ-187-A); Індивідуально-типологічний опитувальник (ІТО) Л.М. Собчик; Опитувальник діагностики типу спрямованості особистості практичного психолога (Т. Данилової); опитувальник “Індивідуальні стилі мислення” (О. Алексеєва, Л. Громової); Тест кольорових виборів М.Люшера.

Проведене дослідження дозволило дійти наступного висновку. Студенти, які мають розвинений СІ, характеризуються здатністю приймати рішення стосовно поведінки в конкретній міжособистісній ситуації, спираючись на попередній її аналіз; відкритістю, соціальною сміливістю, недирективним стилем міжособистісної взаємодії; емоційною врівноваженістю, успішністю соціальної адаптації та ефективністю у вирішенні проблем та конфліктів.

Вивчення соціально-інтелектуального потенціалу студентів-психологів

Метою роботи виступало вивчення рівня сформованості комунікативно-інтелектуального потенціалу майбутніх психологів. Застосовувалася батарея тестів, описана у попередньому (другому) дослідженні.

У результаті було отримано психологічний портрет студента з низьким рівнем СІ: він має виражені внутрішні конфлікти; фрустровану афіліативну потребу; невдоволений емоційними стосунками; використовує оборонно-агресивний стиль міжособистісних контактів; інтелектуально гнучкий, що дозволяє теоретично прогнозувати наслідки чужої поведінки; намагається домінувати у спілкуванні через владність, зневагу, непоступливість; здатний до когнітивної емпатії; має базову потребу у відособленні від навколишніх.

Соціальний інтелект психологів-практиків: індивідуально-психологічні характеристики та особливості прояву

Метою роботи є вивчення особливостей СІ та особистісних характеристик практичних психологів. Було опитано 100 практичних психологів: 10 чоловіків та 90 жінок, віком від 23 до 59 років. Це психологи дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл I-III ступенів, трьох кафедр психолого-

педагогічного факультету ЧНПУ імені Т.Г.Шевченка, Обласного центру практичної психології та соціальної роботи (м. Чернігів).

Батарея тестів, спрямована на вивчення СІ, являє собою комплекс з шести методик (описаних у другому дослідженні), які дозволяють врахувати біля 50 індивідуально-психологічних вимірів, покликаних полегшити розуміння змісту СІ й особливостей його взаємозв'язку з особистісними характеристиками психологів-практиків.

Проведене дослідження й аналіз отриманих результатів дозволили дійти наступних висновків:

1. Найбільша кількість осіб з високим рівнем СІ спостерігається серед викладачів психології ВИШ, з низьким СІ – серед практичних психологів ДНЗ та ЗНЗ. Можливо, одним з об'єктивних пояснень цього факту є специфіка виконання психологом своїх професійних функцій залежно від вимог установи, де він працює.

2. У психологів з високим СІ більшою мірою виражені такі індивідуально-особистісні особливості, як товариськість, приязність, наполегливість й активність у налагодженні контактів, чутливість до емоційних, конативних та когнітивних станів партнера по спілкуванню, здатність до синтетичної обробки інформації.

3. Психологам з середнім рівнем СІ характерна більш виражена схильність до тривожної поведінки, когнітивної, емоційної та конативної ригідності, нижча міжособистісна чутливість (порівняно з психологами, які мають високий рівень СІ), але нестача перелічених вище властивостей компенсується у них розвиненою гуманістичною спрямованістю.

4. Психологи з низьким СІ демонструють нечутливість до партнерів по спілкуванню, яскраво виражену тривожність у міжособистісній взаємодії та ригідність поведінки.

Таким чином, СІ – інтегральна інтелектуальна здібність, яка визначає успішність спілкування й прогностичної діяльності та вимагає подальшого комплексного вивчення у представників комунікативних професій.